

Robert Bobnič

**Andreja Vezovnik: Diskurz. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2009.
234 strani, (ISBN 978-961-235-387-2), 22,50 evrov**

Ne bi se pretirano (z)motili, če bi dejali, da v vsej zgodovini filozofije in humanistike pravzaprav ni veliko velikih konceptov, in ne bi se pretirano (z)motili, če bi dejali, da nad njimi visi ena in ista usoda – brž ko se njihov boj konča, ko izrinejo svoje predhodnike, ko izženejo svoje sovražnike in zasedejo prestol suverena, se njihov pomen izčrpa do te mere, da izgubijo vsakršno označevalno pripetost. Morda je pri tem odločilni – svarilni? – znak trenutek, ko besede iz zamejene akademske (upo)rabe preidejo v široko polje množičnih, popularnokulturnih ali celo vsakdanjih rab; morda pa je to samo v naravi jezika? Pomislimo vendar na usodo Freudovega nezavednega ali na usodo Platonove ideje ali pa – raje in nam bližje – na usodo pojma diskurz, ki je v polju humanistike postal tako samoumeven in vseobsegajoč, da se njegova ponovna reartikulacija ne zdi samo možna, marveč nujna. In natanko tega se v svojem monografskem prvencu, ki predstavlja nadgradnjo uspešno zagovorjene doktorske disertacije, loti raziskovalka in asistentka na Fakulteti za družbene vede Andreja Vezovnik.

To pa ne pomeni, da se bo pred nami odprla knjiga, ki bo stran za stranjo zasledovala pomen, ki ga pojem diskurza privzema znotraj različnih teoretskih disciplin – ne, saj gre, nasprotno, za kompleksno, mestoma pa tudi minuciozno teoretsko genealogijo, ki ima svoj začetek in konec postavljen v perspektivi argentinskega političnega filozofa Ernesta Laclaua. A vendar pomen diskurza, kakor ga vzpostavi Laclau, tu ni ponavljan, da bi zgolj potrdili njegovo danost, pač pa je prej ponavljan na način, da bi se konec koncev – morda, zakaj pa ne? – proizvedla razlika. Ta razlika se nemara pokaže v drugem delu, ki pomeni preizkusni kamen analitične aplikacije poprej izdelane teorije diskurza.

Genealogija laclauovskega diskurza je v delu cepljena vzdolž treh osi: poststrukturalizma, postfundacionalizma in postmarksizma. Temu se seveda nimamo kaj čuditi, še posebej ne, če se delo o diskurzu prične pri de Saussurju, ki s postavitvijo jezika kot strukture postavi same temelje epistemološkega obrata, ki ga kasneje razvije (post)strukturalizem. Pravzaprav bi lahko dejali, da je zgodovina (post)strukturalizma zgodovina opomb k de Saussurju. Vendar teh opomb ni malo, in Vezovnikova skuša skozi Hjelmslevov razcep znaka na fonem, Jakobsonovo afazijo, predvsem pa intertekstualnost Kristeve slediti njihovi logiki. Se pravi logiki, ki logiko strukture z jezikovne ravni prenese na obče družbeno, kar se kaže v Barthesovi semiologiji, Lacanovem simbolnem in navsezadnje v Laclauovem političnem.

Z drugimi besedami: prenese se na ontološko raven, katere bistvena poteza je sedaj v tem, da zanika vsakršno transcendentno esenco – temu rečemo postfundacionalizem. V tem smislu je za teorijo diskurza sila pomembna Derridajeva dekonstrukcija (zahodne metafizike), ki s tem ko pokaže, da je vsakršen pomen vselej nestabilen in vselej le rezultat binarnih opozicij na ravni označevalca, strukture ne dojema več kot vase zaprte in osredinjajoče se okoli fiksnega središča, temveč kot vselej odprto in razsrediščeno. Postfundacionalistična pa naj bi bila tudi Foucaultova arheologija vednosti, pri čemer velja poudariti, da gre za eno pomembnejših branj Foucaultovega zgodnjega obdobja v slovenskem akademskem prostoru, saj Vezovnikova pravilno ugotavlja, da Foucaultovo pojmovanje izjave/diskurza ne sloni na lingvistični osnovi, temveč na svojevrstni, skorajda materialistični ravni, kar naposled vodi v to, da Foucault ne misli strukture, temveč, kot pravi sam, regularnost razpršitve izjav. To pa po mnenju avtorice Foucaulta pripelje v slepo ulico, saj če ne mislimo strukture, ki pomen fiksira vsaj začasno, potem ne moremo pojasniti, kako se diskurz sploh totalizira oziroma kako potegniti mejo med enim in drugim diskurzom. Tu smo na sledi eni ključnih poant celotnega dela, ki prek Heideggra vpeljuje razliko med diskur-

zom na ontološki in diskurzom na ontični ravni. Na kratko: diskurz je otičen, če je na določeni regiji le eden izmed objektov, s katerimi lahko prehaja v razmerja, medtem ko je ontološki, če je vsak objekt, ki se pojavi v regiji, konstituiran diskurzivno. Taka dihotomija Vezovnikovi omogoča, da pristope, izhajajoče iz Foucaulta, označi kot otične – saj ohranjajo delitev na diskurzivno in zunajdiskurzivno – in pristope, izhajajoče iz (Laclauovega) poststrukturalizma, kot ontološke, pri čemer privilegira slednje. Če govorimo o Foucaultu, takšna ločnica ni neproblematična, saj je Foucault večkrat poudaril, da je njegov namen izdelava zgodovinske ontologije, kar pomeni, da skuša zgrabiti logiko zgodovinskega *a priorija*, ki določa način, na katerega lahko o nečem govorimo in kako lahko nekaj vidimo. Seveda pa ta logika pri Foucaultu za model ne privzame sinhronost (lingvistične) strukture, temveč diahronost (Nietzschejevih) razmerij sil.

Silam pa se ne izogne niti Laclau, ki ga avtorica v največji meri vpelje preko razdelka, imenovanega »Post-(marksizem)«, saj Laclau v prvi vrsti prelomi s tradicijo ekonomskega determinizma – nič več niso produkcijski odnosi tisti, ki določajo formacije političnega, temveč je že samo politično absolutni ontološki horizont. To pomeni, da je politično ime za simbolno/diskurzivno polje, znotraj katerega se vrši konstrukcija pomena. Povedano drugače: to je kontingentno polje neskončnih antagonizmov, ki kažejo na nezmožnost dokončnega prešitja označevalne verige. V tem smislu Vezovnikovo/Laclaua zanima način, na katerega prihaja do začasne fiksacije pomena. Diskurz namreč »ostaja pojem, ki definira pomen v določeni domeni in se vedno oblikuje tako, da izključuje druge možne pomen v celotnem možnem spektru pomenov, ki mu pravimo *polje diskurzivnosti*« (str. 9^Λ). V ta namen avtorica uvede pojem *reda diskurza*: »Ta nam predstavlja totalizacijsko kategorijo, saj red diskurza definiramo kot verigo diskurzov, ki se artikulirajo okrog določenega praznega označevalca. Red diskurza je torej skupek vseh diskurzov, ki pripadajo isti ekvivalenčni verigi« (prav tam).

S tem pa smo se že dotaknili bistva celotne laclauovske teorije, ki pravi, da se diskurzivni/družbeni red vzpostavi v razmerju do konstitutivne zunanosti/zatiralnega režima, in to na način, da partikularne zahteve svojo partikularnost investirajo v prazni označevalec, ki nase privzame antagonizem z zunanostjo. Ali, kakor zapiše avtorica, »morajo razne izključene kategorije odpraviti svoje razlike z oblikovanjem verige ekvivalenc do tega, kar sistem demonizira, da bi se označil. Tukaj spet vidimo možnost praznega označevalca, ki se naznanja v logiki, v kateri se razlike sesujejo v ekvivalentne verige« (str. 102). Toda zadeve tu še ni konec, saj poleg logike ekvivalenc obstaja še logika razlik, ki se vzpostavi takrat, ko meja zatiralnega režima ni več razločena, zato nastane plavajoči označevalec, ki ga bo hegemonška operacija znova pretvorila v praznega, a vendar tokrat na način, da se bodo premaknile tudi meje samega zatiralnega režima. Ob tem pa Vezovnikova ne pozabi ponavljati, da sta obe logiki neločljivi, saj gre za dva procesa tega, kar po Laclauu imenujemo politično.

Mi pa ne bomo pozabili poudariti, da je avtorica s kompleksno razdelavo Laclauove teorije diskurza šele na pol poti, saj v nadaljevanju oriše hevristični okvir, v katerem na inovativen način teorijo diskurza metodološko dopolni s kritično analizo diskurza (KAD), kar pomeni enega večjih posegov v to zdaj že dodobra uveljavljeno pozicijo analize diskurza. S takim okvirom pa v končni fazi zasnuje problematizacijo konstitucije slovenstva na primeru diskurza vstopa Slovenije v Evropsko unijo in na diskurzu o izbrisanih. Povsem odveč bi bilo misliti, da gre pri tem za goli aplikativni privesek – ki, mimogrede, sestoji iz analize žanra komentarja v slovenskem časopisu – temveč, nasprotno, za analizo, ki se vseskozi vrača na izhodiščno teoretsko perspektivo in jo nadgrajuje.

Medtem ko Vezovnikova prazni označevalec po imenu slovenstvo ob vstopu v EU razume predvsem skozi transpozicijo t. i. krekovskega diskurza s konca 19. stoletja, pa v primeru izbrisanih stopi veliko dlje, saj na svež način pokaže, kako sta se pri artikulaciji zahteve izbrisanih inavgurirali dve ekvivalenčni verigi in/ali prazna označevalca: zagovorniški in zatiralni, ki pa sta se tu in tam – to je pomembno – prekrivala. Izpostaviti velja prazni označevalec Evrope in/ali demokracije, ki sta ga vsak s svojimi partikularnimi zahtevami zapolnjevala oba diskurzivna

reda, pri tem pa kot radikalno izključenost predpostavljala Balkan. Ker pa so bile poglobitni hegemonski označevalec zagovorniškega režima človekove pravice, avtorica naposled v dialogu Laclaua z Agambenom, Žižkom in Rancierjem problematizira sam pojem človekovih pravic, pri procesu emancipacije oziroma artikulacije nove (antagonistične) zahteve zatiranih identitet pa postavlja nujnost političnega predstavništva, ki ga moramo razumeti v sozvočju z Laclauim privzetjem političnega kot ontološkega. S tem je delo dokončno vpisano v register (postmoderne) politične filozofije, kjer bo zavzelo antagonističen odnos tako do Negrijevega kot do Badioujevega diskurza.

In kako potemtakem razumeti piko, ki jo za diskurzom postavi Vezovnikova, čeravno že v uvodu priznava, da mu ni mogoče pripeti celostne definicije? Kako drugače kakor tako, da je diskurz o diskurzu znova možen, znova nujen. Nenazadnje je to delo, ki se nam bo vsililo samo od sebe, saj ne bo več puščalo sporadičnih izkoriščanj, ki jih je v domačem akademskem prostoru trpel diskurz, prav tako pa ne bo zapiralo njegovega pomena. Polje je torej odprto, izgovorov pa ni več.